

การเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสาน : อุดรธานี (ทศวรรษ 1880 ถึงทศวรรษ 1930)¹

The Vietnamese National Salvation Movement in Northeastern Region of Thailand: Udon Thani (1880s-1930s)

เศรษฐศาสตร์ วัตรโสภ / ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ / ธนันท์ บุนวรรณา
Setthasart Watrasoke / Dararat Mattariganond / Thananan Boonwanna

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะที่อุดรธานีในช่วงทศวรรษ 1880 ถึงทศวรรษ 1930 วิธีการศึกษาใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร ทั้งจากเอกสารทางราชการของฝ่ายสยาม เอกสารราชการฝ่ายฝรั่งเศส เอกสารของขบวนการกู้ชาติเวียดนาม รวมถึงบันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ ผลการศึกษาพบว่า ด้วยสภาพภูมิศาสตร์อีสานอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพฯ และไม่ไกลจากเวียดนามตอนกลาง พร้อมกับในอีสานและอุดรธานีมีชาวเวียดนามอพยพเข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งประชากรในภาคอีสานส่วนใหญ่ยังมีสำนึกความเป็นลาวที่ยังไม่สยบยอมต่ออำนาจของสยามและฝรั่งเศส จึงมีผลทำให้กลุ่มผู้รักชาติจากเวียดนามเข้ามาเคลื่อนไหวในอีสาน โดยเฉพาะเมื่ออุดรธานีได้กลายเป็นศูนย์กลางมณฑลลาวพวน ค.ศ. 1893 ประกอบกับอุดรธานีอยู่ห่างจากการปราบปรามทางด้านชายแดนลาวของชาวฝรั่งเศส ส่งผลให้ขบวนการกู้ชาติของชาวเวียดนามต่างมุ่งมาสู่อุดรธานีมากขึ้น สำหรับการเคลื่อนไหวกู้ชาตินั้นแบ่งเป็น 3 ช่วงคือ 1) การเคลื่อนไหวของขบวนการเกินเอียง ช่วงทศวรรษ 1880 ถึงทศวรรษ 1890 : เชื้อไฟของการกู้ชาติเวียดนามในอีสาน 2) การเคลื่อนไหวของฟานโบยเจิวและตั้งฟูกเหือ ทศวรรษ 1900 ถึงทศวรรษ 1920 : จุดเริ่มต้นของอุดมการณ์ปฏิวัติในสยามและอีสาน 3) การเคลื่อนไหวด้วยพลังปฏิวัติในอีสานช่วงปลายทศวรรษ 1920 ถึงทศวรรษ 1930 : โฮจิมินห์ ซึ่งพบว่ามีการใช้อุดรธานีเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนไหวในอีสานและประเทศลุ่มน้ำโขง

คำสำคัญ: อีสาน อุดรธานี ขบวนการกู้ชาติเวียดนาม

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อุดรธานีกับการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนาม” สาขาวิชาลุ่มน้ำโขงศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากศูนย์วิจัยพหุลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

This article aims to investigate Vietnamese national salvation movement during the period 1880s-1930s in the northeastern region (Isan) of Thailand, especially in Udon Thani province. The historical approach was applied by reviewing and analyzing primary sources, such as Siam government documents, French government documents, Vietnamese national salvation movement documents, and memos of witnesses. The study reveals that there are four factors that made the movement possible. First, many Vietnamese people migrated to Udon Thani because it is not far from Vietnam (Annam). Second, the province is quite far from Bangkok, the center of all government authorities. Third, residents of Udon Thani at that time did not consider themselves to be Thai people, but rather as Lao, especially in 1893 when Udon Thani was designated as the center of Lao Phuan province. Finally, the location of Udon Thani was far from the suppression of the French army at the Thai-Lao border. These factors strengthened the movement for Vietnam liberation. The study also indicates that the movement can be divided into three periods: 1) the movement of Can Vuong during 1880s -1890s : the first chapter of Vietnamese national salvation in Isan 2) the movement of Phan Boi Chau and Dang Thuc Hua during 1900s - 1920s : the begin of revolutionism in Thailand and Isan 3) the movement of revolutionary power in Isan from late 1920s - 1930s : Ho Chi Minh, Udon Thani became the center of the movement in Isan and countries in the Mekong River basin.

Keywords: Isan, Udon Thani, Vietnamese national salvation

บทนำ

การศึกษาการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสาน² ที่ผ่านมามีโดยมากศึกษาภายใต้บริบทที่สัมพันธ์กับการเคลื่อนไหวของกลุ่มแนวคิดสังคมนิยม ยกตัวอย่างเช่น งานศึกษาของธัญญาทิพย์ ศรีพนา และ Trinh Dieu Thin (2548) เออิจิ มูราซึมา (2555) ซึ่งยังขาดภาพการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้รักชาติเวียดนามในอีสานก่อนหน้านั้น และงานอีกส่วนหนึ่งที่ศึกษาช่วงก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนไหว

² “อีสาน” ที่ปรากฏในบทความนี้หมายถึง พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยตามความหมายทางภูมิศาสตร์เท่านั้น

ด้วยแนวคิดสังคมนิยม เช่นงานของฟูสตี จันทวิมล (2541) ที่ศึกษาผ่านเอกสาร
ชั้นต้นของทางราชการสยาม แต่ได้เน้นไปที่ปัญหาทางการเมืองระหว่างสยามกับ
ฝรั่งเศสอันเกิดจากชาวเวียดนาม และงานของ Christopher E. Goscha (1999)
ที่ศึกษาการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในสยามโดยตรง แต่ภาพการ
เคลื่อนไหวในอีสานยังไม่ชัดเจนเนื่องจากใช้ข้อมูลเอกสารต่างประเทศเป็นหลัก
ดังนั้น บทความนี้จึงต้องการเติมเต็มและต่อยอดองค์ความรู้เดิม โดยศึกษาการ
เคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะที่อุตรธานีในช่วง
ทศวรรษ 1880 ถึงทศวรรษ 1930 ด้วยวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical
Approach) มีการวิเคราะห์เอกสารชั้นต้น (Primary Source) ทั้งเอกสารทางราชการ
ของฝ่ายสยามและฝรั่งเศส เอกสารของฝ่ายขบวนการกู้ชาติเวียดนาม บันทึก
ความทรงจำของชาวเวียดนามที่อยู่ในเหตุการณ์ เป็นต้น โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ช่วง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การเคลื่อนไหวของขบวนการเกินเวือง (Cần Vương)³ ทศวรรษ 1880 ถึงทศวรรษ 1890 : เชื้อไฟของการกู้ชาติเวียดนามในอีสาน

นับตั้งแต่ฝรั่งเศสเริ่มรุกรานเวียดนามโดยโจมตีเมืองด่าหนัง (Đà Nẵng)
ในปี ค.ศ. 1858 จนสามารถยึดเวียดนามทั้งประเทศเป็นอาณานิคมได้เมื่อ ค.ศ. 1884
(เหวียนคักเวียน, 2552: 149) ฝรั่งเศสต้องเผชิญกับการต่อต้านจากชาวเวียดนาม
โดยเฉพาะในเวียดนามกลางอันมีเมืองหลวงอยู่ที่กรุงเว้ (Huế) ซึ่งมีการต่อต้าน
ฝรั่งเศสและมีการเข้ามาแสวงหากำลังคนจากบริเวณหัวเมืองลาวรวมทั้งเข้ามาถึง
อีสาน การเข้ามายังอีสานในช่วงนี้มี 2 ระลอกคือ

ระลอกแรก ความต้องการกำลังคนของราชสำนักกรุงเว้ ส่งผลให้มีขุนนาง
ได้เข้ามาเกลี้ยกล่อมชาวเวียดนามอพยพในหัวเมืองลาวทั้งฝั่งซ้ายและขวาของ
แม่น้ำโขง จากการตรวจดูเอกสารชั้นต้นที่พอจะจดหมายเหตุแห่งชาติของไทยพบว่า

³ ขบวนการนี้มีผู้นำสำคัญคือจักรพรรดิห่ามึง และขุนนางโตนเท็ดเทวียต (Tôn Thất Thuyết)
มีจุดมุ่งหมายเพื่อต่อต้านฝรั่งเศส โดยเรียกร้องให้ปัญญาชนและประชาชนเวียดนามต่อต้านฝรั่งเศส
แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ

ในปี ค.ศ. 1882 เวียดนามได้ส่งขุนนางจากเมืองท่าตังห์ (Hà Tĩnh) มาเกลี้ยกล่อมชาวเวียดนามอพยพบริเวณนครพนม สกลนคร และท่าอุเทนกลับคืนไปยังเวียดนาม หลักฐานระบุไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

“...กวางเฮียบองค์กายฉวนนายไพร่ ๕ คนนั้นว่าอยู่เมืองหาดตังมา
ที่เมืองท่าอุเทน...มาเกลี้ยกล่อมครัวฉวนไพร่เจ้าฟ้ากรุงเวียดนามซึ่งอพยพ
มาอยู่ตามหัวเมืองฝ่ายตะวันตกนั้นคืนไปเพิ่มเติมเจ้าฟ้าสามกวางหลวง...”⁴
(สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.12ก./1)

การเคลื่อนไหวของขุนนางเวียดนามข้างต้น เป็นช่วงก่อนที่เวียดนามจะตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสโดยสมบูรณ์ถึง 2 ปี จึงสะท้อนให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวดังกล่าวอาจเป็นความพยายามของราชสำนักเวียดนามที่ต้องการระดมกำลังเพื่อต่อต้านการรุกรานของฝรั่งเศส แต่การเกลี้ยกล่อมชาวเวียดนามในอีสานครั้งนั้น กรมการเมืองนครพนมได้ขัดขวางไม่ให้ขุนนางกลุ่มดังกล่าวข้ามมายังฝั่งขวาแม่น้ำโขงโดยอ้างว่าชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามายังเขตแดนสยามก็โดยความสมัครใจ ต่อมาเมื่อฝรั่งเศสสามารถยึดครองเวียดนามได้ทั้งหมดใน ค.ศ. 1884 ก็เริ่มมีการเคลื่อนไหวของขบวนการพิทักษ์กษัตริย์หรือเกินเวือง โดยในปี ค.ศ. 1885 เริ่มมีการโจมตีกองทหารฝรั่งเศสที่กรุงเว้จนเกิดเป็นสงคราม ซึ่งในระหว่างการเคลื่อนไหวของขบวนการดังกล่าว ได้มีการส่งหน่วยทหารมาสำรวจและบุกเบิกเส้นทางเพื่อเชื่อมระหว่างเวียดนามตอนกลางมายังลาวและอีสาน เข้าสู่สยาม รวมถึงจีนตอนใต้อีกด้วย (เฉินตุง, 2551: 38)

แม้ฝรั่งเศสสามารถจับกุมจักรพรรดิห้ามจี (Hàm Nghi)⁶ บุคคลสำคัญของขบวนการเกินเวืองเมื่อ ค.ศ. 1888 แต่การเคลื่อนไหวของขบวนการเกินเวืองยังไม่

⁴ การคัดลอกข้อความในเอกสารชิ้นต้นจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติในที่นี้ ได้คงอักขรวิธีไว้ตามเดิมทุกประการ

⁵ จากคำสัมภาษณ์ของนางตังกวิงห์แอ็งห์ ระบุว่า บิดาของนางได้เข้าร่วมการบุกเบิกเส้นทางในครั้งนั้น ภายใต้คำแนะนำของก๊อติง นายทหารคนสำคัญของโดนเตีตเวียต แกนนำคนสำคัญของขบวนการเกินเวือง (เฉินตุง, 2551: 38)

⁶ สำหรับจักรพรรดิห้ามจี เอกสารฝ่ายเวียดนามยกย่องเป็นหัวหน้าขบวนการเกินเวือง แต่เอกสารฝ่ายฝรั่งเศสส่วนใหญ่มองว่าพระองค์เป็นหัวโขนของขบวนการ เพราะขณะนั้นมีพระชนมายุเพียง 12 พรรษา (โจเซฟ บัตตินเจอร์, 2522: 112)

ยุติลง เพราะแม้จะไม่มีผู้นำเป็นเจ้านายในราชสำนักแต่ก็ยังปรากฏในรูปการกบฏต่าง ๆ โดยมีผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้นำ เช่น กบฏบ้ายเสีย (Bãi Sậy) ค.ศ. 1883-1892 กบฏเหืองเค (Huong Khê) ค.ศ. 1885-1895 ซึ่งกบฏเหืองเคถือเป็นกบฏต่อต้านฝรั่งเศสที่รุนแรงที่สุด (สุด จอนเจตสิน, 2546: 28-34) การเคลื่อนไหวของกลุ่มขบวนการเกินเวืองในช่วงนี้ มีแกนนำที่มีบทบาทต่อการเข้ามาเคลื่อนไหวในสยามคนหนึ่งคือ ฟานดิงห์ฟุ้ง (Phan Đình Phùng) ซึ่งนำการเคลื่อนไหวในแถบเหงะอาน (Nghệ An) และहांดิงห์ (Goscha, 1999: 25) เหตุที่ขบวนการเกินเวืองเข้ามาเคลื่อนไหวในอีสานช่วงนี้สันนิษฐานได้ว่า มาจากปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ

ประการแรก อีสานเป็นที่ราบติดกับลาวซึ่งเชื่อมต่อไปยังเวียดนามได้ไม่ไกลนัก ประกอบกับในอดีตหัวเมืองลาวสองฝั่งโขงรวมทั้งในอีสานได้ส่งบรรณาการให้แก่ราชสำนักสยามและเวียดนาม ดังนั้นขบวนการเกินเวืองจึงเข้ามาแสวงหากำลังคนและยุทธโศปกรณ์ในหัวเมืองลาวรวมทั้งในอีสาน

ประการที่สอง บริเวณอีสานในช่วงทศวรรษ 1880 โดยเฉพาะเมืองนครพนม ท่าอุเทน สกลนคร หนองคาย อุบลราชธานีและศรีสะเกษ เป็นพื้นที่ที่มีชุมชนชาวเวียดนามอยู่เป็นจำนวนมาก⁷

ประการที่สาม ในช่วงนั้นอำนาจของสยามยังไม่สามารถควบคุมอีสานได้เต็มที่ เห็นได้จากการเกิดกบฏผู้มีบุญสองฝั่งโขง⁸ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า คนพื้นเมืองสองฝั่งโขงรวมถึงในอีสานยังคงเคลื่อนไหวต่อต้านอำนาจการปกครองจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นสยามหรือฝรั่งเศส เมื่อเป็นดังนั้น อีสานจึงกลายเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามที่ต่อต้านฝรั่งเศสด้วย

การเคลื่อนไหวของขบวนการเกินเวืองในช่วงนี้ ปรากฏอยู่ในใบบอกของมณฑลอูตรซึ่งรายงานไปยังราชสำนักที่กรุงเทพฯ โดยกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมได้ทรงชี้แจงเรื่องนี้ไว้ว่า

⁷ ดูเพิ่มเติมใน Goscha (1999) และ ผุสดี จันทวิมล (2541)

⁸ เป็นเหตุการณ์ที่ผู้คนในหัวเมืองลาวสองฝั่งโขงไม่พอใจและได้แสดงปฏิกิริยาต่อต้านการปกครองของทั้งสยามและฝรั่งเศส รายละเอียดเพิ่มเติมโปรดดูใน นงลักษณ์ ลิ้มศิริ (2524)

“...เมื่อครั้งฝรั่งเศสเข้าแย่งเอาเมืองยวนแล้วเจ้าห้าพี่น้องจากอำนาจ
ฝรั่งเศสเข้ามาทางเมืองภูตลสวาง ข้าหลวงแลกรมการของเราได้ขับไล่ให้
พวกนี้ออกไปเสียนอกพระราชอาณาเขต พวกนี้จึงได้แตกกระจัดกระจาย
รวบรวมกันตั้งเป็นอั้งยี่ ไซ้ยี้หั่วว่าอวนถิ่นคำแปลจะเท็จจริงอย่างไรไม่ทราบ
ว่าพวกรักบ้านเมือง...อวนถิ่นหรือวันทันนี้ ก็เป็นชื่อของกงสีเท่านั้นไม่ได้
เกี่ยวแก่ตัวคน...เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรานั้นเมื่อปี ๑๐๘ (ค.ศ. 1889-ผู้วิจัย)
พวกนี้ได้เข้ามาหาข้าหลวงเราขออย่าให้เราไปรบกวณ เพราะพวกนี้ไม่ได้
ตั้งใจเป็นศัตรูแก่กรุงสยาม...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.
40.29/13 ที่ 5/115)

หลังจากนั้นไม่นาน เมื่อ ค.ศ. 1891 ก็มีรายงานของปลัดเมืองหนองคาย
ว่า ขุนนางในราชสำนักเวียดนามถือหนังสือมาขอกำลังจากสยามเพื่อกลับไปช่วย
รบฝรั่งเศสในเวียดนาม ใจความปรากฏคือ

“...พระอุเทนเห็นแปลกปลาด จึงไปถามกวางลึงบิงว่า มีหนังสือเดินทาง
ฝ่ายสยามสำหรับตัวมาถาไม่ กวางลึงบิงว่าไม่มี มีแต่หนังสืออักษรญวนที่
กวางเมืองญวนให้ถือมาให้ข้าหลวงฝ่ายเมืองหนองคายให้ขอกองทัพกรุง
สยามไปช่วยรบฝรั่งเศส พระอุเทนได้ห้ามปรามพวกกวางลึงบิงไม่ให้เข้ามาใน
พระราชอาณาเขต...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.59/12
ไปรเวตที่ 5)

นอกจากนั้น ยังปรากฏในใบบอกของกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม⁹
ผู้บัญชาการมณฑลลาวพวนเมื่อวันที่ 10 เมษายน ค.ศ. 1892 คราวทรงรายงาน
มายังกระทรวงมหาดไทยว่า

“...ข่าวราชการข้างโน้นสืบได้ว่าญวณยังไม่เรียบร้อยตลอด ที่เข้ามา
เพนทหารฝรั่งเศส ครั้นได้อาวุธปืนปัดตันแล้วพากันหนีฝรั่งเศสคราวละ
มากๆ แล้วกลับมาสู้ฝรั่งเศสเองเนืองๆ แลให้คนไปมาถึงคนพวกเราขอให้

⁹ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมทรงเป็นข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวพวน เมื่อปี
ค.ศ. 1891 โดยมีศูนย์บัญชาการมณฑลที่เมืองหนองคาย ก่อนจะย้ายมาตั้งที่อุดรธานีภายหลังวิกฤตการณ์
ร.ศ.112 (ค.ศ. 1893)

ช่วยอยู่เนืองๆ แต่พระยอดเมืองขวางอยู่ข้างจะกวาดขันในทาง พระราช
ไมตรีที่เข้าใจผิดๆ จึงได้ห้ามไม่ให้เอาเสบียงอาหารสิ่งใดสิ่งหนึ่งออกไป...”
(สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.59/12)

หลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชาวเวียดนามที่ฝ่ายสยามเรียกว่า
อวนถิ่นหรือวันทันนี้ เป็นกลุ่มขบวนการผู้หนีภัยหรือวันเทิน (Vân Tân) ซึ่งมี
ฟานดิงห์ฟ่งเป็นแกนนำคนสำคัญ และเป็นกลุ่มเดียวกับขบวนการเกิ่นเวืองที่นำโดย
จักรพรรดิห่ามิง (มุสตี จันทิมล, 2541: 294) เมื่อฝรั่งเศสจับกุมตัวจักรพรรดิห่ามิง
ได้ในปี ค.ศ. 1888 ปรากฏว่าชาวเวียดนามวันเทินกลุ่มนี้ได้หลบหนีเข้ามายังอีสาน
มากขึ้น ทั้งยังเข้ามาขอรับสยามไม่ให้ขับไล่เพราะอ้างว่าไม่ได้ตั้งตัวเป็นศัตรูกับ
สยาม นอกจากนั้นยังมีการแสวงหากำลังพล รวมถึงขอกำลังจากสยามกลับไปช่วย
รบฝรั่งเศส ในสถานการณ์ดังกล่าวรัฐบาลสยามเกรงว่าอาจเกิดผลเสียต่อความ
สัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสได้ จึงไม่ปรากฏว่าสยามได้ให้การสนับสนุน
เวียดนามกลุ่มนี้แต่อย่างใด

ระลอกที่สอง เมื่อเกิดวิกฤติการณ์ ร.ศ.112 (ค.ศ. 1893)¹⁰ กลุ่มเวียดนาม
วันเทิน ตระหนักถึงการที่เวียดนามและสยามมีฝรั่งเศสเป็นศัตรูร่วมกัน ดังนั้นจึงมี
การติดต่อกับสยามเพื่อขอเข้าร่วมรบกับฝรั่งเศส โดยปรากฏในใบบอกของกรมหลวง
ประจักษ์ศิลปาคม วันที่ 3 เมษายน ค.ศ. 1896 ว่า

“...มาในปี ๑๑๒ เมื่อเวลาเกิดรบกันขึ้นพวกเหล่านี้มาขอต่อกองทัพเรา
ว่าจะยอมเข้าตีฝรั่งเศสด้วย เพื่อจะได้กู้บ้านกู้เมืองคืน ครั้นเมื่อเราอย่าทัพ
กับฝรั่งเศสแล้ว พวกนี้ก็ไม่ได้กลับไปบ้านเมือง...” (สำนักหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ, กต.40.29/13)

กรณีดังกล่าวไม่ปรากฏว่าสยามยินยอมให้เวียดนามวัน เทิน กลุ่มนี้เข้าร่วม
รบกับฝรั่งเศสหรือไม่ อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระราชหัตเลขาถึงกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ในเรื่องนี้ว่า

¹⁰ เป็นผลจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างฝรั่งเศสและสยามที่บานปลายกลายเป็นสงคราม และ
จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของสยามจนต้องลงนามในสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม
ค.ศ. 1893 ทำให้สยามต้องยกดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส

“...บันดาการที่จะยุแหย่เอาใจพวกญวนอย่างใดให้จับแค้นฝรั่งเศสขึ้นได้ จะทำไม่มีที่ขัดข้องเลย แต่อย่าให้มันจับหลักหลายอันใด ซึ่งพอจะยกมาต่อว่าต่อขานได้ การทั้งปวงนี้ ฉันเชื่อสติปัญญาความคิดเธอ...”
(สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ฝ.18.1/4 สำเนาที่ 5/3342)

หลักฐานข้างต้นสะท้อนให้เห็นทัศนคติของผู้นำสยามว่า การที่สยามให้การสนับสนุนอย่างลับๆ แก่กลุ่มเวียดนามวันเทินเพื่อต่อสู้กับฝรั่งเศสถือเป็นผลดีแก่สยาม เพียงแต่ต้องระวังไม่ให้เกิดปัญหาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสได้ อย่างไรก็ตาม จากความพ่ายแพ้ของสยามที่มีต่อฝรั่งเศสครั้งวิกฤติการณ์ ร.ศ.112 จนนำมาสู่การลงนามในสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1893 ได้ห้ามไม่ให้มีกองกำลังของสยามในเขต 25 กิโลเมตรจากฝั่งขวาแม่น้ำโขง ทำให้สยามต้องย้ายศูนย์บัญชาการมณฑลลาวพวนจากหนองคายมาตั้งที่อุดรธานี ปัจจุบันดังกล่าวทำให้สันนิษฐานได้ว่า กลุ่มเวียดนามวันเทินตระหนักว่าไม่สามารถหวังพึ่งพาสยามในการสู้รบฝรั่งเศสอีกต่อไป เพราะไม่พบหลักฐานว่าชาวเวียดนามกลุ่มนี้ได้มีการติดต่อเข้ามาขอกำลังหรือยุทธโศปกรณ์จากฝ่ายสยามอีกเลย พบเพียงหลักฐานที่ระบุว่าใน ค.ศ. 1894 ขุนนางเวียดนามชื่อ องค์กรานตัน ได้นำชาวเวียดนามกว่า 500 คนเข้าตีค่ายฝรั่งเศสที่ตำบลหนองม้า¹¹ ได้สำเร็จ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.40.29/6 ที่ 454/12657) และในปี ค.ศ. 1895 ฝรั่งเศสได้เรียกร้องให้สยามเผารวังความปลอดภัยของขุนนางเวียดนามชื่อ องค์กรานทองที่เมืองท่าอุเทน เพราะสงสัยว่ามีการลักลอบส่งอาวุธเพื่อต่อสู้กับฝรั่งเศสในอินโดจีน(สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.40.29/13 ไปรเวตที่ 1418/43778) แต่จากหลักฐานที่พบ ไม่สามารถชี้ชัดได้ว่าขุนนางเวียดนามกลุ่มนี้คือกลุ่มวันเทิน ที่ได้ร่วมเคลื่อนไหวในขบวนการก่อกบฏด้วยหรือไม่

เมื่อกลุ่มเวียดนามวันเทินเห็นว่าไม่สามารถพึ่งพาสยามในการสู้รบกับฝรั่งเศสได้ ประกอบกับแกนนำเวียดนามวันเทินไม่ไว้วางใจรัฐบาลสยาม เพราะเกรงว่าสยามจะให้ความร่วมมือกับฝรั่งเศสในการปราบปรามพวกตน

¹¹ ตำบลหนองม้าหรือนาหนองม้า อยู่ทางใต้ไม่กี่กิโลจากคำเกิดคำม่วน (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 67 ตอนที่ 1, 2481: 198)

ดังนั้นจึงมีการมอบหมายให้แกนนำบางส่วนแฝงตัวอยู่ในอีสานเพื่อคอยสืบข่าว ซึ่งกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมได้ทรงกล่าวว่ามีแกนนำเวียดนามวันเทิน ได้เข้ามาเคลื่อนไหวในอีสานลึกเข้ามาถึงอุตรธานี ไฉนสนใจดังนี้

“...องได้เทิน¹² พี่(---)¹³ จึงได้มีหนังสือส่งให้องเืองอยู่กำกับกลัวว่า เราะจะช่วยกับฝรั่งเศสไปปราบปราม ฝ่ายองเืองนั้นก็ขวันผมเปียเงินอยู่ ในเมืองท่าอุเทนชานาน ครั้นมองซิเออร์ชามเป้นัวมาเปเนเเยนต้อยู่ที่เมือง ท่าอุเทนจึงขอให้กรมการเราจับ... องเืองจึงได้พาครอบครัวอพยพเข้ามา อยู่เมืองอากาศอำนวยตั้งแต่เดือนมกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๓ จนกาล บัดนี้ ในเวลาที่เขียนหนังสือนี้(ค.ศ. 1896-ผู้วิจัย)ตัวมาอยู่ที่บ้านหมากแข้ง (อุตรธานี-ผู้วิจัย)...”(สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.40.29/13 ที่ 5/115)

ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า แกนนำเวียดนามวันเทินได้เข้ามาสืบข่าวและ เฝ้ารวังท่าทีของรัฐบาลสยามอยู่ที่อุตรธานี ซึ่งเป็นศูนย์บัญชาการและศูนย์กลาง การติดต่อสื่อสารของมณฑลลาวพวนขณะนั้น อย่างไรก็ตาม เมื่อการเคลื่อนไหว ดำเนินมาถึงปี ค.ศ. 1896 ฝรั่งเศสประสบความสำเร็จในการปราบปรามเครือข่าย ขบวนการเกิ่นเวืองในอินโดจีน (Marr, 1970: 68) จึงสันนิษฐานได้ว่าการเคลื่อนไหว ของกลุ่มเวียดนามวันเทินในอีสานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการเกิ่นเวือง ได้ซบเซา ลงเพราะแกนนำคนสำคัญล้วนถูกปราบปราม และหลังจากนั้นก็ไม่มีพบหลักฐานที่ แสดงถึงการเคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศสของกลุ่มเวียดนามวันเทินในอีสานอย่าง ชัดเจนอีกเลย จึงอาจกล่าวได้ว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มขบวนการกู้ชาติเวียดนาม ในอีสานช่วงนี้เป็นการเคลื่อนไหวที่อิงกับการฟื้นฟูเกียรติของสถาบันกษัตริย์ของ เวียดนาม โดยมีทั้งการแสวงหากำลังคน ทุนทรัพย์ และขอความร่วมมือจากสยาม กลับไปช่วยรบฝรั่งเศสในเวียดนามแต่ถูกสยามปฏิเสธ รวมถึงการเข้ามาในอีสาน เพื่อหาการข่าวและหลบหลีกหนีภัย โดยเฉพาะบริเวณหัวเมืองชั้นในของอีสานเช่น อุตรธานีที่อยู่ห่างจากชายแดนอินโดจีนของฝรั่งเศส

¹² องได้เทินนี้ เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศสทั้งในพื้นที่เวียดนามและลาวตอน กลาง รวมทั้งอีสานในขณะนั้น เพราะสามารถออกหนังสือรับรองสมาชิกที่เคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศสได้ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.40.29/13 ที่ 5/115)

¹³ ต้นฉบับอ่านไม่ออก

แม้ยังไม่พบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้รักชาติเวียดนามได้เข้ามาใช้พื้นที่ในอีสานให้เป็นฐานที่มั่นในการเคลื่อนไหวกู้ชาติด้วยหรือไม่ แต่อย่างน้อยก็สะท้อนให้เห็นว่า เชื้อไฟแห่งการปฏิวัติกู้ชาติเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะที่อุดรธานีได้เกิดขึ้นแล้วในขณะนี้ อันจะเป็นพื้นฐานสำคัญเมื่อเข้าสู่ช่วงปลายทศวรรษ 1900 ที่ได้มีแกนนำชาวเวียดนามได้เข้ามาสร้างฐานการเคลื่อนไหวในอีสาน โดยเฉพาะที่อุดรธานี

2. การเคลื่อนไหวของฟานโบยเจิวและตั้งทุกเหือ ทศวรรษ 1900 ถึง ทศวรรษ 1920 : จุดเริ่มต้นของอุดมการณ์ปฏิวัติในสยามและอีสาน

ภายหลังการเคลื่อนไหวของขบวนการเกิ่นเวืองถูกปราบปรามลงเมื่อ ค.ศ. 1896 กลุ่มผู้รักชาติที่เคลื่อนไหวช่วงหลังขบวนการเกิ่นเวือง ได้ตระหนักถึงความเหนือกว่าทางทหารของฝรั่งเศส จึงเริ่มมีการแสวงหาแนวทางและการสร้างที่มั่นในต่างประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มของฟานโบยเจิว (Phan Bội Châu) และตั้งทุกเหือ (Đặng Thúc Hứa) ที่มีบทบาทสำคัญในการเข้ามาเคลื่อนไหวในสยาม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ฟานโบยเจิว กับการสร้างที่มั่นของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในสยาม

ฟานโบยเจิวเป็นแกนนำสำคัญในการรวบรวมอดีตสมาชิกของขบวนการเกิ่นเวืองเข้าร่วมก่อตั้งสมาคมปฏิรูปหรือชยุเติน (Duy Tân hội) เมื่อ ค.ศ. 1904 ฟานโบยเจิวเห็นว่าแนวทางในการกู้ชาติจะประสบความสำเร็จต้องได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ฟานโบยเจิวและเจ้าชายเกื่องเด (Cường Để)¹⁴ เป็นแกนนำสำคัญของขบวนการมุ่งตะวันออกหรือตงซุ (Đông-Du) จึงเดินทางไปยังญี่ปุ่นใน ค.ศ. 1905 เพื่อแสวงหาความช่วยเหลือในการต่อสู้กับฝรั่งเศส (Marr, 1970 : 115) โดยในช่วงดังกล่าวปรากฏหลักฐานที่ทำให้ตั้งข้อสังเกตได้ว่า การเคลื่อนไหวของฟานโบยเจิวในครั้งนั้น ได้ส่งผลให้สมาชิกขบวนการเกิ่นเวืองหรือที่ราชสำนักสยามเรียกว่าวันเทิน ที่ยังคงหลบซ่อนอยู่ในหัวเมืองลาวและอีสานได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวอีกครั้งหนึ่ง โดยพบว่าใน ค.ศ. 1907 ฝรั่งเศสเรียกร้องให้สยามจับกุมแกนนำ

¹⁴ พระองค์ทรงร่วมมือกับฟานโบยเจิวในการเคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศส แต่ไม่ประสบความสำเร็จ

ชาวเวียดนามที่อุดรธานี¹⁵ ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชได้ทรงบันทึกถึงเรื่องนี้ว่า

“...เดี๋ยวนี้ได้ทราบข่าว สมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร¹⁶ รับอนุญาตให้หัวหน้า
กบฏที่หนีจากเมืองญวนเลี้ยงไว้คนหนึ่ง... พระยาโพธิ์สืบได้ความว่า
เคยเป็นหัวหน้ากบฏหนีมาจากเมืองญวน คิดว่าที่ในมณฑล อุดรธานี
มีพวกญวนเข้ามาตั้งค่ายอยู่หลายแห่ง ถ้าปล่อยญวนคนนั้นไปเที่ยว
หากินตามชอบใจ อาจจะไปชักชวนพวกญวนที่อยู่ในมณฑลอุดรให้ร่วมคิด
กับพวกกบฏ... จึงได้จ้างญวนคนนั้นไว้เป็นคนเลี้ยงม้า...” (ดำรงราชานุภาพ,
สมเด็จพระบรมราชา, 2544: 230-231)

หลักฐานข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงการเดินทางเข้ามายังอุดรธานีของแกน
นำชาวเวียดนาม และแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลสยามยังมีความเห็นอกเห็นใจ
ชาวเวียดนามที่ต่อต้านฝรั่งเศส แต่ในขณะเดียวกันสยามก็เกรงจะกระทบความ
สัมพันธ์กับฝรั่งเศสจึงหาทางป้องกันไม่ให้ชาวเวียดนามก่อความวุ่นวายแก่ฝรั่งเศส
ได้ ต่อมาเมื่อฝรั่งเศสและญี่ปุ่นตกลงมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจการเมืองร่วมกัน
ใน ค.ศ. 1908 นักชาตินิยมเวียดนามต้องถูกกดดันให้ออกจากญี่ปุ่น ฟานโบยเจีว
และเจ้าชายเกื่องเตพร้อมแกนนำคนอื่น ๆ เช่น ดังทุ๊กเหือ (Đặng Thúc Hứa) และ
ดังตือกิงห์ (Đặng Tử Kinh)¹⁷ จึงมุ่งหน้าสู่สยามในปี ค.ศ. 1909¹⁸ โดยพบว่ามีการ
เน้นทำการเคลื่อนไหวใน 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างฐานที่มั่นเพื่อระดมทุนทรัพย์
และ 2) เชื่อมโยงการเคลื่อนไหวจากภาคกลางของสยามเข้าสู่เวียดนามโดยผ่านทางอีสาน

ประเด็นแรก กลุ่มของฟานโบยเจีวได้สร้างฐานที่มั่นเพื่อรองรับเยาวชน
เวียดนามที่เดินทางมาจากญี่ปุ่นและในสยามขึ้นที่บริเวณปากน้ำโพเมืองนครสวรรค์

¹⁵ บ้านหมากแข้งได้รับการยกสถานะเป็นเมืองอุดรธานีเมื่อปี ค.ศ. 1907

¹⁶ มณฑลลาวพวนภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นมณฑลฝ่ายเหนือเมื่อ ค.ศ. 1899 และเปลี่ยนเป็นมณฑลอุดรใน ค.ศ. 1900

¹⁷ ดังทุ๊กเหือและดังตือกิงห์เป็นชาวเหงะอาน ได้ร่วมเคลื่อนไหวกับฟานโบยเจีวตั้งแต่ครั้งขบวนการ
ชูยเตินโนเวียดนาม (Marr, 1970: 115)

¹⁸ ขณะนั้น ราชสำนักสยามเข้าใจผิดคิดว่าญี่ปุ่นยังคงให้การสนับสนุนผู้รักชาติเวียดนามอยู่ สยามจึงยินดี
ให้กลุ่มของฟานโบยเจีว เข้ามาทำการเคลื่อนไหวในสยามด้วย (Goscha, 1999: 31)

และบริเวณเมืองศรีสะเกษ (Goscha, 1999: 33) นอกจากนั้นยังพบหลักฐานชิ้นสำคัญเป็นบันทึกของแกนนำชาวเวียดนาม¹⁹ ระบุถึงการสร้างที่มั่นของผู้รักชาติเวียดนามบริเวณนครสวรรค์และอุบลราชธานีในช่วงเวลาเดียวกันนี้ว่า

“...บ้านสวนที่ตำบลจอกเคียนลิน ขึ้นแก่งตำบลปากน้ำโพ...การค้าขายที่สวนนั้นเป็นของพวกเขา คณเก็กเหม็ง²⁰ ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๐๙ จนถึงปลาย ค.ศ. ๑๙๑๐ พวกเราที่เห็นชุ่มชอนตัวอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ มีบางคนคิดหาวิธีให้ยืดยาวนั้น ได้เรียกรายเงินได้ ๕๐๐ กว่าบาท มาทำการค้าขาย...ในเวลานั้นต่างคนจะเลื่องความเหน้อยยากเท่านั้น ไม่คิดว่าการเก็กเหม็งเป็นวัตถุชนิดอะไร...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.7 กต.1/24)

ขณะเดียวกันก็ได้กล่าวถึงการสร้างที่มั่นขึ้นบริเวณเมืองอุบลราชธานี ดังนี้ “...โรงนาที่ เหน็ด อยู่ในท้องที่ ไชยสถาน ขึ้นแก่งจังหวัดอุบล ค.ศ. ๑๙๐๙ ได้เปิดทำการค้าขาย แต่ในเวลานั้นผู้ร่วมใจจำนวนมากกลับไปบ้านเพื่อทำการจลาจล...ผู้ที่รับหน้าที่ก็เป็นผู้ที่ไม่มีภูมิการนักรบ ทำคุณความชอบไม่ได้นาน ทั้งที่ไม่รู้จักกิจการในหน้าที่ว่าต้องปกปิดเป็นความลับ...จึงไม่ถึงเวลา ๓ เดือน ก็ถูกรัฐบาลสยามจับส่งนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.7 กต.1/24)

หลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การสร้างที่มั่นทั้งสองแห่งนั้นมีจุดประสงค์เพื่อระดมทุนทรัพย์ไปใช้ในการเคลื่อนไหว ด้วยการทำเกษตรกรรมและการค้าขาย แต่การดำเนินงานไม่เป็นไปอย่างราบรื่นนัก เนื่องจากขาดแคลนแกนนำที่มีความชำนาญ การสร้างฐานที่มั่นในบางแห่งจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

ประเด็นที่สอง กลุ่มของฟานโบยเจิวได้พยายามเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวจากสยามเข้าไปยังเวียดนามโดยผ่านทางอีสาน รวมถึงมีการติดต่อกับราชสำนักสยามเพื่อขอให้ช่วยเหลือในการขนอาวุธเข้าไปยังเวียดนาม (Goscha, 1999: 31) แต่สุดท้ายสยามเกรงจะเกิดปัญหากับฝรั่งเศสจึงไม่ได้ให้ความช่วยเหลือตาม

¹⁹ เอกสารฉบับนี้ยึดได้ในคราวจับกุมแกนนำชาวเวียดนาม ที่กรุงเทพฯ เมื่อ ค.ศ. 1930

²⁰ เก็กเหม็ง (Cách mêng) หมายถึง การปฏิวัติ

ข้อเรียกร้อง อย่างไรก็ตามจากบันทึกของแกนนำชาวเวียดนามที่ระบุถึงการสร้างที่มั่นบริเวณอุบลราชธานีเมื่อ ค.ศ. 1909 ว่า “...เวลานั้นผู้ร่วมใจจำนวนมากกลับไปบ้านเพื่อทำการจลาจล แต่มีผู้ที่ไม่เห็นชอบด้วยนั้น ได้คิดชักชวนคนไว้แลเก็บเอาเงินไว้ใช้...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.7 กต.1/24) ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่ากลุ่มของฟานโปยเจียวอาจมีการติดต่อกับอดีตสมาชิกขบวนการเกิ่นเวืองและกลุ่มวันเกิ่นที่ยังหลงเหลืออยู่ในอีสานเพื่อเข้าไปเคลื่อนไหวต่อต้านฝรั่งเศสในอินโดจีนแล้วในช่วงนี้

ในช่วงดังกล่าวพบการเคลื่อนไหวของชาวเวียดนามในมณฑลอุดร โดยมีแกนนำชื่อ “องเด” ซึ่งได้รับความเคารพนับถือจากชาวเวียดนามในมณฑลอุดร ทั้งยังปรากฏว่ามีชาวเวียดนามทั้งในสยามและจากเวียดนามเดินทางมาติดต่อกับองเดอยู่เสมอ (ปรงศรี วัลลิโภดม และคณะ, บ.ก., 2544: 184) จากหลักฐานที่พบทำให้สันนิษฐานได้ว่า การเคลื่อนไหวของกลุ่มองเดในมณฑลอุดรอาจมีความเกี่ยวข้องกับฟานโปยเจียว ที่ต้องการเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวระหว่างภาคกลางของสยามและอีสาน โดยมีเจ้าชายเกื่องเดเป็นผู้วางแผนก่อการจลาจลในอินโดจีน (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.7 กต.1/24 ฉบับที่ 344/8622) แต่หลังจากนั้นไม่นานฝรั่งเศสได้เรียกร้องให้สยามเนรเทศเจ้าชายเกื่องเด ออกนอกพระราชอาณาเขต เรื่องนี้ปรากฏในเอกสารกระทรวงมหาดไทยว่า

“...เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ สถานทูตฝรั่งเศสแจ้งว่า เจ้าญวนกวงเด...ได้หลบหนีเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตต์ ทำการชักชวนสมัครพรรคพวกคิดก่อการประทุษร้ายต่ออินโดจีน การสอบสวนฝ่ายเราได้ความจริง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขับไล่ออกไปจากพระราชอาณาเขตต์สยาม...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.7 กต.1/24 ฉบับที่ 344/8622)

จะเห็นว่า ช่วงเวลาดังกล่าวฝรั่งเศสได้กดดันให้สยามปราบปรามการเคลื่อนไหวของชาวเวียดนามอย่างหนัก ส่งผลให้การเคลื่อนไหวต้องประสบกับความลำบาก ที่มันสำคัญที่ปากน้ำโพก็ต้องสลายตัวและย้ายไปที่บ้านดง จังหวัดพิจิตร (เชินตุง, 2551: 75) ดังนั้นในปี ค.ศ. 1911 ฟานโปยเจียวจึงได้นำเยาวชนเวียดนามจำนวนหนึ่งเดินทางออกจากสยามเข้าสู่ตอนใต้ของจีน พร้อมกับที่

พันธมิตรทางการเมืองของฟานโปยเจิวคือซุน ยัต-เซน (Sun Yat-sen) ทำการปฏิวัติในจีนสำเร็จ อย่างไรก็ตามในช่วงนี้ ยังพบหลักฐานการเคลื่อนไหวของผู้รักชาติเวียดนามในมณฑลอุดร โดยทำการเรียไว้ในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขงเพื่อทำการจลาจลแก่ฝรั่งเศสแต่ก็ไม่รอดพ้นจากการสอดแนมของฝรั่งเศสไปได้ (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ม.28/1) ดังนั้นจะเห็นว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในสยามช่วงนี้ประสบความสำเร็จอย่างมาก

การออกจากสยามของฟานโปยเจิว ส่งผลให้แกนนำขบวนการกู้ชาติที่เหลือในสยามมีบทบาทมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะตั้งทุกเหื่อ อย่างไรก็ตาม เมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (ค.ศ. 1914-1918) ฝรั่งเศสได้ใช้การเป็นพันธมิตรสงครามกับสยามกดดันนักเคลื่อนไหวกู้ชาติเวียดนามในสยาม เป็นผลให้ตั้งทุกเหื่อต้องนำเยาวชนเวียดนามหนีไปยังเมืองจีนเมื่อ ค.ศ. 1917 (เฉินต่ง, 2551: 81) การเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในสยามระยะนี้จึงซบเซาลงไป จนกระทั่งเมื่อสงครามโลกครั้งที่หนึ่งสิ้นสุดลง สถานการณ์ความตึงเครียดทางการเมืองในสยามจึงมีแนวโน้มดีขึ้นตั้งทุกเหื่อ จึงกลับเข้ามายังสยามเพื่อทำการเคลื่อนไหวอีกครั้ง

2.2 ตั้งทุกเหื่อ กับการสร้างที่มั่นของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสาน: อุดรธานี

ในระหว่างที่อยู่เมืองจีน ตั้งทุกเหื่อได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองร่วมกับฟานโปยเจิวและนักชาตินิยมคนอื่น ๆ ที่เคลื่อนไหวอยู่ในจีนและในยุโรป ทำให้ตั้งทุกเหื่อตระหนักถึงความสำคัญในการรวมกลุ่มของชาวเวียดนามเพื่อใช้เป็นฐานในการดำเนินงานของขบวนการกู้ชาติ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง ตั้งทุกเหื่อจึงเดินทางกลับเข้าสู่สยามเป็นครั้งที่สองใน ค.ศ. 1919 (เฉินต่ง, 2551: 89) เพื่อฟื้นฟูฐานที่มั่นเดิมและขยายฐานที่มั่นแห่งใหม่ นำมาสู่การขยายฐานที่มั่นของขบวนการเข้ามายังอีสาน การที่ตั้งทุกเหื่อเลือกพื้นที่อีสานเป็นเพราะปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่สยามเป็น “รัฐกันชน (Buffer State)” ระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ย่อมทำให้ฝรั่งเศสไม่สามารถที่จะกวาดล้างการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่อต้านที่เข้ามายังสยามได้มากนัก ต่างจากการปราบปรามผู้ต่อต้านในดินแดนอินโดจีนซึ่งทำได้ง่ายกว่า

ประการที่สอง ชาวเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะที่มีมณฑลอุดรมีจำนวนที่เพิ่มขึ้นมากจนรัฐบาลสยามเกิดความหวาดระแวง ถึงขนาดมีการส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จากกรุงเทพฯ มาสำรวจจำนวนชาวเวียดนามรวมถึงสังเกตความสนใจชาวสวาททางการเมืองของชาวเวียดนามในอีสานและมณฑลอุดรเมื่อ ค.ศ. 1914 การสำรวจครั้งนั้นพบว่าในมณฑลอุดรมีชาวเวียดนามถึง 1,567 คน (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.6 ม.3.6ข/1) โดยเฉพาะที่อุตรธานีซึ่งเป็นศูนย์บัญชาการมณฑลอุดรขณะนั้นพบว่า มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น (ชินตุง, 2551: 100)

การขยายที่มั่นมายังอีสานของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในช่วงเวลาดังกล่าว ดังทุกเหื่อพร้อมด้วยผู้ร่วมอุดมการณ์ส่วนหนึ่งที่มาจากจีน (กวางโจว) (ชินตุง, 2551: 111) ได้ให้ความสำคัญใน 2 พื้นที่คือนครพนมและอุตรธานี โดยที่นครพนม ดังทุกเหื่อได้ส่งผู้ร่วมอุดมการณ์ไปประจำที่บ้านวัดป่า บ้านหนองแสง บ้านใหม่(นาจอก) และบ้านต้นผึ้งใกล้ตัวเมืองนครพนม (ชินตุง, 2551: 98-99) ส่วนที่อุตรธานี มีการส่งแกนนำส่วนหนึ่งมาประจำอยู่ที่บ้านหนองบัวและบ้านหนองโสน ใกล้ตัวเมือง เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับชาวเวียดนามในละแวกนี้ (Hoang Van Hoan, 1988: 34) เหตุที่ดังทุกเหื่อจำเป็นต้องสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวเวียดนามในสยามโดยเฉพาะอีสานเป็นเพราะว่า ความสัมพันธ์ระหว่างชาวเวียดนามในอีสานขณะนั้นเป็นไปในลักษณะที่เรียกได้ว่า “...เจอกันก็ไม่รู้จักกัน ไม่คิดจะหักทลายกันด้วยซ้ำ...” (ชินตุง, 2551: 112) ซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญในการสร้างความสามัคคีในหมู่ชาวเวียดนามในอีสาน

สำหรับการสร้างฐานที่มั่นขึ้นที่อุตรธานีของขบวนการกู้ชาติเวียดนามนั้น สันนิษฐานว่าเป็นเพราะอุตรธานีมีความโดดเด่นทางภูมิรัฐศาสตร์ของมณฑลอุดร สมเด็จพระยาเจ้าดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้นทรงระบุ ว่า อุตรธานีมีความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์สำหรับสยามเป็นอย่างยิ่งเพราะเป็นบริเวณชายแดนติดต่อกับต่างประเทศ ทั้งยังมีจำนวนผู้คนพลเมืองมาก (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.2.14/17) ส่วนในมุมมองของกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ก็ทรงกล่าวถึงความสำคัญของอุตรธานีโดยทรงชี้ว่าอุตรธานีตั้งอยู่ห่างจากการรบกวนของกองกำลังฝรั่งเศสบริเวณแม่น้ำโขง และอยู่นอกเขต 25 กิโลเมตร

ตามสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ค.ศ. 1893 ทั้งยังเป็นจุดศูนย์กลางด้านการคมนาคม การติดต่อสื่อสารในเขตมณฑลอุดร (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 ม.59/12) ความโดดเด่นของอุดรธานีดังที่กล่าวมานี้ น่าจะเป็นปัจจัยดึงดูดให้ขบวนการกู้ชาติเวียดนามใช้อุดรธานีเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนไหวกู้ชาติในอีสานเช่นกัน

การเคลื่อนไหวที่อุดรธานีในระยะนี้พบว่า ตั้งทุกเหื่อได้พยายามกระตุ้นให้เกิดความสามัคคีและความรักชาติในหมู่ชาวเวียดนามโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน ผ่านการใช้ภาษาเวียดนามและการจัดทำทะเบียนตระกูลในแต่ละครอบครัว (เฉินตุง, 2551: 100) อีกทั้งศูนย์กลางการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสานระยะนี้ก็อยู่ที่อุดรธานีด้วย ดังปรากฏในคำสัมภาษณ์ของดั่งกวิงห์แอ็งห์²¹ ญาติพี่น้องของดั่งทุกเหื่อที่ว่า “...บ้านหนองบัวไม่เพียงเป็นหมู่บ้านชาวเวียดนามที่ร่ำรวยเท่านั้น หากยังเป็นถิ่นที่มั่นของขบวนการปฏิวัติอีกด้วย...” (เฉินตุง, 2551: 101) อีกทั้งในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1926 ได้มีการประชุมชาวเวียดนามในอีสานกว่า 600 คนที่อุดรธานี โดยมีการบันทึกไว้ดังนี้

“...ตอนนี้ที่อุดรธานี ทางภาษาไทยกำลังขยายเมืองเป็นการใหญ่... ฉะนั้นเราจึงต้องการช่างก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน กรรมกรแรงงานมาก อุดรธานีเป็นชุมทางเป็นสามแยกของการคมนาคมและเศรษฐกิจที่สะดวกมาก...พวกเราที่อยู่ที่นี่ ควรจะเข้าร่วมสมาคมนี้ก่อน เพื่อคอยช่วยเหลือพวกที่ย้ายมาที่หลัง...” (เฉินตุง, 2551: 124)

ด้วยเหตุนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามมีการใช้เมืองที่เศรษฐกิจกำลังเฟื่องฟูในช่วงนั้นอย่างอุดรธานีเป็นแหล่งระดมทุนที่สำคัญในการเคลื่อนไหว อนึ่ง นอกจากพิจิตร อุดรธานี และนครพนมแล้ว ตั้งทุกเหื่อได้สร้างสถานที่ฝึกอบรมเยาวชนขึ้นที่บ้านท่าแร่และกุสุมาลย์ใกล้เมืองสกลนครอีกด้วย (Hoang Van Hoan, 1988: 43) โดย ตั้งทุกเหื่อได้ใช้อุดรธานีเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนไหวในสยามโดยเฉพาะอีสานจนกระทั่งถึงแก่กรรมที่อุดรธานีเมื่อราว ค.ศ. 1932

²¹ จากหนังสือ “ผู้คนและเส้นทาง” แปลจาก “Con người và con đường” โดย เฉินตุง (Sơn Tùng) ซึ่งเขียนขึ้นจากคำสัมภาษณ์ของดั่งกวิงห์แอ็งห์ (Đặng Quỳnh Anh) ผู้เคยเคลื่อนไหวอยู่ในสยามกว่า 40 ปี

การเคลื่อนไหวของต่งทุกเหือในอีสานและอุดรธานีในช่วงนี้ นับเป็นช่วงที่มีการสร้างอุดมการณ์ความรักชาติรักแผ่นดินบ้านเกิด และสร้างสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ในหมู่ชาวเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะกลุ่มเยาชน ซึ่งถือเป็นคุณูปการอย่างยิ่งแก่การเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามที่เข้ามาเคลื่อนไหวในอีสาน หลังจากนั้น เพราะจะเห็นว่าการเคลื่อนไหวในอีสานโดยเฉพาะที่อุดรธานีหลังจากช่วงนี้ ได้มีการเข้ามาเคลื่อนไหวโดยอาศัยพื้นฐานที่ตั้งทุกเหือสร้างไว้นั่นเอง

3. การเคลื่อนไหวด้วยพลังปฏิวัติในอีสานช่วงปลายทศวรรษ 1920 ถึงทศวรรษ 1930: โฮจิมินห์

การเคลื่อนไหวกู้ชาติของโฮจิมินห์เริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1911 โดยเดินทางไปยังฝรั่งเศส หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 โฮจิมินห์ได้เริ่มเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการปลดปล่อยเวียดนาม กระทั่งได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมพรรคคอมมิวนิสต์สากลที่มอสโคว์ และได้รับมอบหมายจากพรรคให้สร้างฐานการเคลื่อนไหวที่เมืองจีนโดยได้ก่อตั้งสมาคมเยาชนเวียดนามปฏิวัติเมื่อ ค.ศ. 1925 อย่างไรก็ดีเมื่อถึง ค.ศ. 1927 องค์การที่โฮจิมินห์ก่อตั้งขึ้นถูกเจียง ไค-เช็ค (Chiang Kai-Shek)ปราบปรามอย่างหนัก ส่งผลให้โฮจิมินห์ต้องเดินทางออกจากจีนแล้วไปยังยุโรปเพื่อแสวงหาความช่วยเหลือแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงกลับสู่จีนและได้เข้าสู่สยามโดยอาศัยการช่วยเหลือจากพรรคพวกที่เมืองจีน (กวางโจว) ด้วยตระหนักว่าสภาพภูมิศาสตร์ที่เป็นรัฐกันชนระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส จะส่งผลให้ฝรั่งเศสไม่สามารถเข้ามากวตขันการเคลื่อนไหวในสยามได้เข้มงวดนัก อีกทั้งสยามยังมีชาวเวียดนามอพยพอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก²²

การเข้ามายังสยามของโฮจิมินห์ในระยะแรกนั้นได้เข้ามาที่บ้านดง จังหวัดพิชิต โดยมีการระดมชาวเวียดนามให้เข้าร่วมสมาคมมิตรภาพ (Thần Ái) เพื่อสร้างความสามัคคีภายในกลุ่มชาวเวียดนามในสยาม หลังจากนั้นโฮจิมินห์ได้เดินทางเข้าสู่อีสานโดยมุ่งมายังอุดรธานีเป็นแห่งแรกเพื่อดำเนินงานใน 3 ประเด็นหลัก คือ

²² เหตุปัจจัยในการเข้าสู่สยามของโฮจิมินห์ โปรดดูเพิ่มเติมใน ธัญญาทิพย์ ศรีพนา และ Trinh Dieu Thin (2548) และNghiem Dinh Vy (2003)

1) จัดตั้งศูนย์กลางการเคลื่อนไหวในอีสานที่อุดรธานี 2) ปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติในหมู่เยาวชนเวียดนาม และ 3) ขยายเครือข่ายการเคลื่อนไหวกู้ชาติเวียดนามในอีสานเข้าไปยังลาวและเวียดนาม

ประเด็นแรก โฮจิมินห์เข้ามายังอุดรธานีเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการจังหวัดอุดร (The Udon provincial committee) ให้เป็นองค์กรชี้นำการเคลื่อนไหวกู้ชาติเวียดนามในอีสานและเชื่อมโยงเข้าสู่ลาวและเวียดนาม (Hoang Van Hoan, 1988: 34) อีกทั้งใน ค.ศ. 1930 ฐานที่มั่นของขบวนการกู้ชาติเวียดนามที่บ้านดง จังหวัดพิบูลย์รักษ์ ถูกทางการปราบปรามลง (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, สบ.2.42/307) ยิ่งส่งผลให้ศูนย์กลางการเคลื่อนไหวที่อุดรธานีทวีความสำคัญมากขึ้น เห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของนักเคลื่อนไหวกู้ชาติเวียดนามในสยามผู้หนึ่ง ที่มีความต้องการเดินทางออกจากพิบูลย์รักษ์ไปยังอุดรธานีในช่วงเวลาดังกล่าวที่ว่า “...ฉันคิดว่าจะต้องไปบ้านหนองบัวอุดรธานีในวันนั้น แต่ฉันนึกคิด สำนักบัญชาการสูงสุดของสาขาพรรคยูไกล์ที่นั่น สายลับกำลังติดตามฉันทุกฝีก้าว ฉันกลับไปบ้านหนองบัว²³ ก็เหมือนกับพาเสือเข้าบ้าน...” (เชินตุง, 2551: 157)

ประเด็นที่สอง การปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติในหมู่เยาวชนเวียดนาม โฮจิมินห์ได้แนะนำชาวเวียดนามที่อุดรธานีขออนุญาตทางการสยามในการเปิดโรงเรียนขึ้นที่บ้านหนองบัวไกล์อุดรธานีโดยตั้งขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1928 โดยให้ชื่อว่า “โรงเรียนประชาชนตั้ง” โดยมีการขออนุญาตตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา มีจำนวนนักเรียนทั้งหมด 38 คน เป็นนักเรียนชาวเวียดนาม 21 คน นักเรียนไทย 17 คน มีครู 2 คนคือ นายบัวจัน กิจขยันเป็นครูสอนหนังสือไทยตามหลักสูตรของราชการ และนายฮวงกำเป็นครูสอนหนังสือเวียดนาม (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/12 [แผ่นที่ 26])

โรงเรียนที่อุดรธานีแห่งนี้จัดพิธีเปิดอย่างเป็นทางการในวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1929 โดยถือว่าเป็นการ “...เปิดโรงเรียนแผนกที่ 3²⁴...ผู้แทนของทุกๆแผนกได้อวยพรแก่สมาชิกของแผนกที่ 3 และพวกสมาชิกของแผนกที่ 3 ก็ได้

²³ ปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลนครอุดรธานี

²⁴ ไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า โรงเรียนแผนกที่ 3 นี้คืออะไร และ โรงเรียนแผนกที่ 1-2 คืออะไร ตั้งอยู่ที่ใด

แสดงปฏิสัมพันธ์ต้อนรับ...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/12 [แผ่นที่ 2])
ภายในงานมีชาวเวียดนามจากพื้นที่ใกล้เคียงเดินทางเข้าร่วมงานทั้งหนองคาย
หนองบัวลำภู นครพนม และจังหวัดอื่นใกล้เคียง การจัดกิจกรรมครั้งนี้มีการกล่าว
สุนทรพจน์และแจกเอกสารภาษาทวิหือ (Quốc ngữ)²⁵ แจกจ่ายภายในงาน โดย
ส่วนปกของเอกสารปรากฏข้อความที่สำคัญคือ

“...ฉบับพิเศษ การเปิดโรงเรียน(ที่อุดร) เยาวะภาพ คือ วิญญาณของ
ประเทศ, การศึกษา คือ เครื่องมือสำหรับปั้นรูปเยาวชนภาพ. โรงเรียนนี้ได้
สร้างขึ้นด้วยเหงื่อและเลือดแห่งผู้ร่วมชาติของเราที่ต้องพลัดพรากจาก
เมืองบิตร หนังสือฉบับนี้ เปน กระจกส่องให้เห็นเงาของความรัก
ชาติ...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/12 [แผ่นที่ 1])

สำหรับการกล่าวสุนทรพจน์ในงานดังกล่าว กลุ่มเยาวชนของแผนกที่ 3
(ในเอกสารเรียกว่า “พวกอ่อนอายุ”) มีการกล่าวตอนหนึ่งว่า

“...เพื่อที่จะให้พวกคุณหนุ่มเอาจใจใส่ต่อความมุ่งหมายของคนกบฏ
และไม่ทำตนให้เป็นไทยหรือลาวไปเสีย เพื่อนร่วมชาติของเราจึงได้ออก
หนังสือพิมพ์ และตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นอันมากตั้งแต่ ๔ ปีมาแล้ว...”
(สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/12 [แผ่นที่ 4])

ต่อมาเป็นการขึ้นกล่าวของกลุ่มสมาคมมิตรภาพ (Thần Ái) (ในเอกสาร
เรียกว่า “คนสนิทมิตร”) มีความตอนหนึ่งว่า

“...พวกเราพึงตั้งโรงเรียนขึ้นในเมืองไทยให้มีความมุ่งหมายเป็น ๒
ประการ อย่างโรงเรียนที่พวกเราทำพิธีเปิดในวันนี้ คิดป้องกันมิให้คนชั้น
เด็กของเรากลายเป็นคนไทย และเตรียมตัวที่จะเอาประเทศของเรากลับ
คืนมา...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/12 [แผ่นที่ 6])

การกล่าวสุนทรพจน์ของกลุ่มชาวเวียดนามข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าการ
เปิดโรงเรียนที่อุดรธานีในครั้งนั้น มีการจัดตั้งอย่างเป็นระบบเห็นได้จากการวางแผน
แบ่งการจัดตั้งเป็นแผนกๆ โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญคือการปลูกฝังให้เยาวชน

²⁵ เป็นการใช้อักษรโรมันในการถ่ายเสียงภาษาเวียดนาม แต่จะเพิ่มสัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกเสียงวรรณยุกต์
และเสียงสระ

เวียดนามเกิดความรักชาติและเกิดความรักความสามัคคีภายในหมู่คณะซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญในการกู้เอกราชของเวียดนามให้กลับคืนมา นอกจากนี้ยังมีจัดกิจกรรมต่างๆที่โรงเรียนแห่งนี้ ทั้งการเล่นฟุตบอล การแสดงละครอิงประวัติศาสตร์การต่อสู้กู้ชาติของชาวเวียดนาม การเผยแพร่ตำรา รวมทั้งการร้องเพลงเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่ชาวเวียดนาม (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/12 [แผ่นที่ 14-15])

จะเห็นได้ว่า อุดรธานีเป็นศูนย์กลางการเคลื่อนไหวที่สำคัญของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสาน เนื่องจากชาวเวียดนามที่เข้าร่วมงานในครั้งนี้ล้วนเดินทางมาจากพื้นที่ใกล้เคียงต่างๆ ส่งผลให้ฝรั่งเศสเกิดความหวาดระแวงต่อการเปิดโรงเรียนในครั้งนี้ ถึงขนาดเสาะหาเอกสารประกอบการเปิดโรงเรียนมาแปลด้วยตัวเอง แล้วเรียกร้องให้ทางการสยามสั่งปิดโรงเรียนดังกล่าวด้วยหลักฐานที่แสดงชัดเจน แต่ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานีกลับรายงานว่า “...ก็ยังไม่ได้หลักฐานว่าเขากระทำความชอบอันพอจะยกขึ้นเป็นเหตุเลิกล้มโรงเรียนนี้เสีย...” (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/12 [แผ่นที่ 29]) อันแสดงให้เห็นว่าข้าราชการท้องถิ่นของสยาม ได้พยายามช่วยเหลือการเคลื่อนไหวของชาวเวียดนามกลุ่มนี้

ประเด็นที่สาม ภายหลังการเคลื่อนไหวที่อุดรธานี โฮจิมินห์ได้เดินทางต่อไปยังสกลนคร จากหลักฐานพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว โฮจิมินห์ได้ประพันธ์บทเพลงเงินฮึงด่าว (Trần Hưng Đạo)²⁶ เพื่อใช้ในการปลุกใจชาวเวียดนามให้รักชาติ (Hoang Van Hoan, 1988: 50) และเดินทางไปขยายงานต่อยังเมืองอุบลราชธานีแล้วจึงไปที่นครพนม เมืองนครพนมนี้ถือเป็นพื้นที่ที่มีชาวเวียดนามอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งที่บ้านนาจอก บ้านต้นผึ้งและบ้านดอนโหม่ง สำหรับกิจกรรมของโฮจิมินห์ที่นครพนมนี้มีการรวบรวมและจัดตั้งองค์กรกู้ชาติรวมถึงจัดตั้งแหล่งฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์โลก และสถานการณ์ภายในเวียดนามในขณะนั้นและยังได้ร่วมมือกับชาวเวียดนามสร้างโรงเรียนเพื่ออบรมเยาวชนรวมถึงใช้พื้นที่บ้านนาจอกเป็นสถานที่ฝึกอาวุธให้แก่ักเคลื่อนไหวจำนวนหลายร้อยคน (ธัญญาทิพย์

²⁶ มีความหมายโดยรวมคือ ประชาชนชาวเวียดนามพร้อมที่จะสละชีวิตเพื่อประเทศชาติหากมีผู้ใดเข้ามารุกรานแย่งชิงแม้จะสูญเสียให้เหลือชาวเวียดนามเพียงผู้เดียวเขาก็ต้องปกป้องแผ่นดินเวียดนามของเขา

ศรีพนา และ Trinh Dieu Thin, 2548: 65) จากนั้นจึงได้เดินทางไปยังหนองคายเพื่อเชื่อมต่อการเคลื่อนไหวการกู้ชาติทางฝั่งลาวด้วย ภายหลังจึงได้รับมอบหมายจากพรรคคอมมิวนิสต์สากลให้ไปจัดการปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในองค์กรที่ฮ่องกงเมื่อ ค.ศ. 1930 อันนำมาสู่การก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามในที่สุด

โฮจิมินห์เดินทางมายังสยามเป็นครั้งที่ 2 ในระยะเวลาสั้นๆ ช่วง ค.ศ. 1930 เพื่อแจ้งข่าวการก่อตั้งคอมมิวนิสต์เวียดนามให้แก่มวลชนในสยาม รวมถึงได้มีการก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์สยามขึ้นที่กรุงเทพฯ จากนั้นจึงเดินทางออกจากสยามไปสู่มลายู ส่วนการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสานยังพบว่ามีการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง เช่นในปีเดียวกัน ปรากฏหลักฐานการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามและลาวที่ร่วมกันปลุกระดมมวลชนเพื่อต่อต้านฝรั่งเศสที่บริเวณโรงเรียนเทศบาลสกลนคร (ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์, 2556: 72) โดยกลุ่มเป้าหมายเน้นไปที่เยาวชนในพื้นที่ มีการแจกใบปลิวเพื่อเรียกร้องให้มีการโค่นล้มอำนาจของฝรั่งเศสในอินโดจีน รวมทั้งมีการเชื่อมต่องานไปยังพื้นที่ใกล้เคียงในเขตเมืองนครพนม หนองคาย ขอนแก่น

อุดรธานียังคงมีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวต่อมาเป็นระยะ โดยใน ค.ศ. 1933 มีการจับกุมชาวเวียดนามที่บ้านหนองบัวเมืองอุดรธานี โดยค้นพบใบปลิวส่วนหนึ่งมีการจั่วหน้าว่า “ระลึกรวันสถาปนารัฐบาลโซเวียตรัสเซียปีที่ ๑๗” กระทั่งต้น ค.ศ. 1935 เจ้าหน้าที่จึงได้ทำการจับกุมจับกุมชาวเวียดนามที่บ้านหนองบัวพร้อมกับข้าราชการท้องถิ่นจำนวนหนึ่ง ที่สำคัญพบว่า มีการขุดอุโมงค์เพื่อผลิตเอกสารปลุกระดมการเคลื่อนไหวเป็นจำนวนมาก (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร.0201.89/1) ข้อสำคัญคือ การจับกุมชาวเวียดนามที่อุดรธานีในระยะนี้ปรากฏว่าได้รับความสนใจจากแกนนำขบวนการกู้ชาติเวียดนามในระดับสากลเป็นอย่างมาก ถึงขนาดส่งเจ้าหน้าที่ระดับสูงเข้ามายังอุดรธานีเพื่อสังเกตการณ์ที่บ้านหนองบัวอีกด้วย นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลที่สะท้อนถึงความสำคัญของอุดรธานีต่อการเคลื่อนไหวกู้ชาติเวียดนามในอีสาน จากกรณีที่ชาวเวียดนามในขอนแก่นได้เดินขบวนต่อต้าน

การจัดเก็บภาษีที่อยู่อาศัยของชาวเวียดนามเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 1936²⁷ โดยมีแกนนำสำคัญผู้หนึ่งที่ถูกส่งไปจากอุดรธานีชื่อตั้งกวิงห์แอ็งห์ (Đặng Quỳnh Anh) ที่ได้รับมอบหมายจากศูนย์การเคลื่อนไหวที่อุดรธานีให้มาสร้างที่มั่นในการเคลื่อนไหวที่ขอนแก่น (ชินตุง, 2551: 164) เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า ศูนย์การเคลื่อนไหวกู้ชาติเวียดนามที่อุดรธานีได้มีการส่งคนออกไปเคลื่อนไหวในพื้นที่ต่างๆของอีสานด้วย ซึ่งท้ายที่สุดจะเห็นว่าการเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะที่อุดรธานีช่วงนี้ เป็นการเคลื่อนไหวภายใต้การชี้นำของโฮจิมินห์ ผู้นำในการจัดตั้งศูนย์กลางการเคลื่อนไหวในอีสานที่อุดรธานี การปลุกฝังอุดมการณ์รักชาติในหมู่เยาวชนเวียดนามโดยการสร้างโรงเรียน และการขยายเครือข่ายการเคลื่อนไหวกู้ชาติเวียดนามในอีสานเข้าไปยังลาวและเวียดนาม โดยใช้วิธีการเคลื่อนไหวที่หลากหลาย ทั้งการตั้งโรงเรียน การตั้งค่ายฝึกอาวุธ การเผยแพร่สื่อสิ่งพิมพ์ การแต่งบทเพลงบทละคร การเล่นกีฬาเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่ชาวเวียดนาม

จะเห็นว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะที่อุดรธานีนั้น ระยะแรกตั้งแต่ทศวรรษ 1880 เป็นการเข้ามาเพื่อแสวงหาความร่วมมือในการต่อสู้กับฝรั่งเศสเพื่อฟื้นฟูระบอบกษัตริย์ รวมถึงการเข้ามาหลบหนีจากการปราบปราม ซึ่งถือเป็นการสร้างเชื้อไฟแห่งการกู้ชาติเวียดนามในอีสานและที่อุดรธานี กระทั่งทศวรรษ 1920 จึงเริ่มมีการสร้างฐานที่มั่นการเคลื่อนไหวในอีสานอย่างเด่นชัดโดยเฉพาะที่อุดรธานี ในช่วงนี้แกนนำได้เน้นการสร้างสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์และความรักชาติในหมู่ชาวเวียดนามที่อีสาน นับเป็นการวางรากฐานที่สำคัญให้แก่ขบวนการ เพราะเมื่อโฮจิมินห์เข้ามาทำการเคลื่อนไหวในอีสานและที่อุดรธานีช่วงปลายทศวรรษ 1920 จนถึงทศวรรษ 1930 ก็ได้เคลื่อนไหวโดยอาศัยปัจจัยพื้นฐานเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวของชาวเวียดนามในช่วงปลายทศวรรษ 1930 ถือเป็นระยะสุดท้ายของการเคลื่อนไหวที่มีการนำเอาสำนึกร่วมทาง

²⁷ จากการตรวจสอบเอกสารราชการของฝ่ายสยามระบุว่า เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 31 ตุลาคม ค.ศ. 1936 โดยจำเลยในเอกสารฟ้องความอาญาคดีดำที่ 1045/2479 ของศาลจังหวัดขอนแก่น มีชื่อนางยอ แจ่มศรี (ตั้งกวิงห์แอ็งห์) รวมอยู่ด้วย (ดูเพิ่มใน สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กต.39/90 ลับด่วนที่ ต.18139/2479)

ชาติพันธุ์มาเป็นประเด็นหลักในการเคลื่อนไหว เพราะหลังจากนั้น ใน ค.ศ. 1941 ได้มีการจัดตั้งสันนิบาตเพื่อเอกราชของชาวเวียดนามหรือ เวียดนามมินห์ (Việt Minh) ที่เน้นการปฏิวัติกู้ชาติในหมู่ชนชั้นกรรมาชีพ ชาวนา เยาวชน องค์กรสตรี ภายใต้การนำของพรรคปฏิวัติตามแนวทางอุดมการณ์มาร์กซ์-เลนิน กระทั่งเวียดนามสามารถประกาศเอกราชจากฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 2 กันยายน ค.ศ. 1945 ประกอบกับหลังจากนี้ บริบททางการเมืองได้ส่งผลให้การเคลื่อนไหวของขบวนการกู้ชาติเวียดนามในอีสานโดยเฉพาะที่อุดรธานีเปลี่ยนไป ทั้งการใช้อุดรธานีเป็นศูนย์กลางในการอพยพชาวเวียดนามในอีสานเมื่อ ค.ศ. 1953 รวมถึงการที่สหรัฐฯใช้อุดรธานีเป็นฐานทัพในการโจมตีเวียดนามเหนือช่วงสงครามเย็น

เอกสารอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น

- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. (2544). **นิทานโบราณคดี**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติสำนักนายกรัฐมนตรี.
- ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 67 ตอนที่ 1. (2481). **จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวน**. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เสวกเอก พระยานครราชสีมา (สหัส สิงหเสนี) ที่เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2481.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กต.40.29/6 เรื่อง องกวานถัน ญวนที่เมืองภูพาน พาพวกญวน 500 คน มาแย่งค่ายฝรั่งเศส ตำบลหนองม้าได้ (พ.ศ. 2438)
- _____. กต.40.29/13 เรื่อง ญวนกวานทองเป็นขบถ (พ.ศ. 2438-2439)
- _____. กต.39/12 เรื่อง การเปิดโรงเรียนของพวกญวนที่อุดร (พ.ศ. 2471-2472)
- _____. กต.39/30 เรื่อง ญวนที่จังหวัดขอนแก่นก่อความไม่สงบ (พ.ศ. 2479-2480)
- _____. ร.5 ฝ.18.1/4 เล่ม 1 เอกสารลับชุดฝรั่งเศส เรื่อง การรบด้านแม่น้ำโขงฝั่งขวา
- _____. ร.5 ม.2.12ก./1 เรื่อง กวานตุนถ้ำ กวานเฮียบ องคกาย เกลี้ยงกล่อมพวกญวนทางมณฑลอุดร (ม.ค.-ต.ค.101)

- _____. ร.5 ม.2.14/17 เรื่อง กรมหลวงดำรงราชานุภาพไปตรวจการมณฑล นครราชสีมาและมณฑลอุดรอีสาน (21 ม.ค. 2445 - 7 ก.พ. 2449)
- _____. ร.5 ม.59/12 เรื่อง จะถอยข้าหลวงหมากแข้งลงมาอยู่นครราชสีมา (ตำนานจังหวัดอุดรธานี) และเรื่องเกี่ยวกับกรมหมื่นประจักษ์ทางมณฑลลาว พวน (ร.ศ.104-11 มี.ค. 111)
- _____. ร.6 ม.3.6ข/1 เรื่อง เหตุการณ์ต่างๆ ทางชายแดนริมแม่น้ำของ (เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส) (22 ธ.ค. 2457 - 30 ต.ค. 2459)
- _____. ร.6 ม.28/1 เรื่อง รายงานราชการมณฑลอุดร (ลาวพวน) (5 พ.ย. 2453- 31 ต.ค. 2461)
- _____. ร.7 กต.1/24 เรื่อง ญวนที่เป็นพวกคอมมิวนิสต์ (14 มิ.ย. 2473-27 พ.ย.2474)
- _____. สบ.2.42/307 เรื่อง กระทรวงมหาดไทยขอเรียนพระราชปฏิบัติจับกุมพวก ญวนคอมมิวนิสต์จังหวัดพิจิตร (27 ต.ค. - 2 พ.ย. 2473)
- _____. (2)สร.0201.89/1 เรื่อง ผู้มีชื่อต้องหาว่าเผยแพร่หรือนิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ (13 ก.พ. 2475 - 30 มี.ค. 2494)

Hoang Van Hoan. (1988). **A Drop In The Ocean: Hoang Van Hoan's Revolutionary Reminiscences**. Beijing: Beijing Foreign Languages Press, China.

เอกสารชั้นรอง

- โจเซฟ บัตตินเจอร์. (2522). **ประวัติศาสตร์การเมืองเวียดนาม**. (เพ็ชรี สุมิตร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- เชินต้ง. (2551). **ผู้คนและเส้นทาง**. ("แดง" และ แฉล้ม เสงี่ยม, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: กลุ่มลูกหลานป่าอ.

- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2556). งานเขียนทางประวัติศาสตร์ประเภท
ชีวประวัติในลาว ค.ศ. 1975-2010 : สถานภาพความรู้. ขอนแก่น:
ศูนย์วิจัยพลศึกษาสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธัญญาทิพย์ ศรีพนา และ Trinh Dieu Thin. (2548). เหวียด เกี่ยว ในประเทศไทย
กับความสัมพันธ์ไทย-เวียดนาม. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2524). ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ. 2325-2445.
วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรุงศรี วลลิโกดม และคณะ, บ.ก. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุดรธานี. กรุงเทพฯ:
คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการ
อำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ.
- มุสตี จันทวิมล. (2541). เวียดนามในเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัยและมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สุด จอนเจตสิน. (2546). ประวัติศาสตร์เวียดนามตั้งแต่สมัยอาณาจักรขอมฝรั่งเศส
ถึงปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศูนย์ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย
กับประเทศในเอเชีย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- เหวียนคักเวียน. (2552). เวียดนามประวัติศาสตร์ฉบับพิสดาร. (เพชร สุมิตร,
ผู้แปล). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์.
- เออิจิ มูราชิม่า. (2555). กำเนิดพรรคคอมมิวนิสต์สยาม (พ.ศ. 2473-2479).
(โฆษิต ทิพย์เทียมพงษ์, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.

- Goscha, Christopher E. (1999). **Thailand and the Southeast Asian Networks of the Vietnamese Revolution, 1885-1954**. London: Curzon Press.
- Marr, David G. (1970). **Vietnamese anticolonialism, 1885-1925**. California: Center for South and Southeast Asia Studies University of California.
- Nghiem Dinh Vy. (2003). Ho Chi Minh in Thailand. In Thanyathip Sripana (Ed.). **Twenty-Five Years of Thai-Vietnamese Relationship**. (pp. 119-130). Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University.